

თავი II

პირიანი და მისი მეფობა: იდეოლოგიური ასპექტი

სოციალური თანხმობა ეფუძნება მმართველთა და მართულთა შორის გაზიარებულ იდეებს ხელისუფლების წარმომადგენლობისა და მისი ლეგიტიმურობის შესახებ. ისტორიული შემეცნება სწორედ ამ იდეების გაცნობიერებას გულისხმობს.

რატომ არის ესა თუ ის მეფე ლეგიტიმური? რატომ ვკუთვნიის სამეფო ტახტი სწორედ მას?

დღეს ფაქტობრივად ძალიან ცოტა რამ შეგვიძლია ვთქვათ იმაზე, თუ როგორი იყო მეფობის კონცეპტი ან სამეფო იდეოლოგიის ძირითადი საყრდენი იდეები არა მარტო ქართლის სამეფოს ისტორიის წარმართულ ხანაში, არამედ გაქრისტიანების შემდეგაც კი ბაგრატიონთა დინასტიის მოხვლამდე, რომლებმაც თავიანთი მეფობა ბიბლიური დავითის შთამომავლობაზე და უფლის იესო ქრისტეს ნათესაობაზე დაამყარეს. ბუნებრივია, პასუხი ამ და მსგავს შეკითხვებზე უნდა ვეძებოთ "ქართლის ცხოვრების" შესაბამისი პერიოდის ამსახველ მონაკვეთებში. რადგანაც "ქართლის ცხოვრება" როგორც სამეფო ხელისუფლების წიაღში შექმნილი ისტორიოგრაფიული ტრადიცია (ოფიციალური ისტორიოგრაფია) ამ ხელისუფლების იდეოლოგიის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ინსტრუმენტს წარმოადგენდა სამეფოს არსებობის მთელს მანძილზე. აქედან გამომდინარე, "ქართლის ცხოვრების" იმ მონაკვეთს, რომელიც პირველი ქრისტიანი მეფის ცხოვრებას შეეხება, ჩვენ ვიხილავთ როგორც იდეოლოგიური დანიშნულების, კერძოდ, მეფის ლეგიტიმურობის დამადასტურებელ, ტექსტს. პირიანი მასში წარმოდგენილია როგორც სასანიანი უფლისწული და სპარსეთის მეფეთა ნათესავი. ასეთი ნათესაობა სასანური ირანის მმართველობის პერიოდში მართლაც შაჰრების გამგებლობისათვის ("მეფობისათვის") აუცილებელი პირობა იყო. მთელი რიგი ტერმინოლოგიური და იდეოლოგიური რეალიები, რომლებიც გადმოცემულია "პირიანის ცხოვრებაში", მეტყველებს, რომ ის ავთენტურ ტექსტს ემყარება, თუმცა გვიანდელი რედაქტირების კვალის არსებობაც უდავოა.

მხოლოდ სპარსეთის მეფეთა ავტორიტეტის და სპარსული სამეფო იდეოლოგიის შუქზე იძენს "მირიანის ცხოვრება" მეფობის ლეგიტიმაციის დანიშნულების მქონე ტექსტის შინაარსს. გარდა ამისა, "მირიანის ცხოვრებისა" და "მოქცევაჲ ქართლისაის" განხილვის შედეგად ცხადი გახდა, რომ მირიანის მეფობის ლეგიტიმურობა კიდევ ორ მნიშვნელოვან იდეას ეფუძნებოდა. ეს იყო მეფის საკრალიზაცია ახალი რელიგიის - ქრისტიანობის კონტექსტში (სახწაულის გზით) და ადგილობრივ ფარნავაზიანთა დინასტიასთან შემკვიდრებითი კავშირის დამყარება. ამ კავშირს უკვე არა დინასტიური, არამედ კულტურული შემკვიდრება განსაზღვრავდა. ამიტომ აღნიშნულ წყაროებში ხდება მეფის მიერ ისეთი კულტურის ნიშნების მიღების აქცენტირება, როგორცაა ენა, ადგილობრივი კულტი, მეფობის ადგილობრივი ინსტიტუტი და ისტორიული მეხსიერება.

***

მირიანის მეფობას ვრცელი თხზულება ეძღვნება "ქართლის ცხოვრებაში". ეს თხზულება მოგვითხრობს მირიანის - მცირეწლოვანი სპარსეთის უფლისწულის - ქართლში გამეფებისა და მისი მრავალწლოვანი მეფობის ამბავს. სავარაუდოდ, ქართლის პირველი ქრისტიანი მეფის "ცხოვრება" მირიანის უკვე სიბერის ვაჟს გაქრისტიანების და მეფის სიკვდილის ამბით დასრულდებოდა, მასში "წმინდა ნინოს მიერ ქართლის მოქცევის" თხრობა რომ არ ყოფილიყო ჩასმული. ბევრი რამ მირიანის "ცხოვრებიდან" დღეს ისტორიულ სიმართლეს მოკლებულ სიუჟეტადაა მიჩნეული. თუმცა ეს ხელს არ უშლის იმას, რომ "მირიანის ცხოვრება" ჩვენთვის საინტერესო თვალთახედვით "წავიკითხოთ", კერძოდ, როგორც მეფის ლეგიტიმურობის კონცეფციის შემცველი ტექსტი.

მირიანის მეფობის ის სიუჟეტი, რომელიც მისი გამეფებიდან "წმინდა ნინოს მიერ ქართლის მოქცევის" თხრობამდე მოყვანილი, მოკლედ ასე გამოიყურება:

სომხეთის დაპყრობის შემდეგ სპარსეთის მეფე ქართლში შემოღის. ამ დროს აქ მეფობს ასფაგური. იგი "ოვსეთს" აფარებს თავს და იქ კვდება. ასფაგურს ძე არ კუოლია. ამ დროს შეიკრიბნენ მაკუან სპასპეტთან "უოველნი ერისთავნი ქართლისანი" და გადაწყვიტეს, მორჩილება აღუთქვან სპარსთა მეფეს. ითხოვნ მისგან ძე, რომელსაც შურთავენ ასფაგურის კალიშვილს - აბეშურას და გაამეფებენ ქართლში. ასე გამეფდა ქართლში მცირეწლოვანი მირიანი - სპარსეთის მეფის შვილი. მირიანს, როგორც სპარს უფლისწულს, საგამგეოდ გადაეცა ქა

როლი, სომხობი, რანი, მოეკანი, კერეთი, თხეთმეტი წლის მირიანს მოუკვდა ცოლი - აბეშურა, ფარნავაზიანთა შთამომავალი. ამის შემდგომ მირიანმა საბერძნეთიდან "პონტოთ" მოიყვანა ცოლი, სახელად ნანა, როდესაც მირიანი ორმოცი წლის შვიქნა, მოკვდა მისი მამა სპარსთა მეფე, და გამეფდა მირიანის უმცროსი ძმა ბარტამი. მირიანს პრეტენზია აქვს მამისეულ ტახტზე, როგორც უფროს ვაჟიშვილს. ამიტომ ის კრებს ჯარს და მიდის "ბადდადს", ბარტამიც ჯარით მიეგება მირიანს "ხევსა მას ზედა ნახიბისასა". მათ შორის შუამავლად ჩადგნენ "მოხუცებულნი და მარხპაანნი სპარსეთისანი". სპარსეთის სამეფო ტახტი ბარტამს ერგო, როგორც დედოფლის შვილს, ხოლო მირიანს, რადგან ის "მხველის" ნაშობი იყო, საგამგეოდ და "გულის სადებად" მისცეს ჯახირეთი და შამის ნახევარი და ადარბადეგანი. "და ესე ყოველი ქართლს, სომხობს, რანს, კერეთს და მოეკანს ზედა მოურთეს".

ამის შემდგომ კეისარმა თრდატი ჯართან ერთად გამოგზავნა სომხეთის ტახტის დასაკავებლად. მირიანმა თავის პოზიციების გამაგრების მიზნით, "მოიყვანა სპარსეთით თვისი მისი ნათესავი მეფეთა, სახელით ფეროზ". პეროზისა და მირიანის გაერთიანებული ჯარი "საბერძნეთისგან" წართმეული სომხეთის დაბრუნებას ცდილობს. ბრძოლა ცვალებადი წარმატებით მიმდინარეობს. "ამის შემდგომ მეფე იქმნა მესამე ძმა მირიანისი და ბარტამისი" [ყაუხჩიშვილი 1955:68-69]. გაერთიანებული სპარსთა დაშქარი ისევ "საბერძნეთს" უტევს.

მირიანის მეფობის ეს სიუვეტი ისტორიული კრიტიკის ქარცეცხლში მოქცეა. მოვიყვან ამგვარი კრიტიკის ტიპიურ ნიმუშს:

"ერთი შეხედვით ცხადად ჩანს, რომ ამ მოთხრობაში ბევრი რამ არასწორია. პირველ ყოვლისა, ყურადღებას იქცევს მირიანის წარმომავლობის ამბავი, რომელიც მუტად საეტკოდ გამოიყურება. თავი რომ დავანებოთ იმას, რომ მირიანი დასახელებულია პირველი სასანიდი შამის ე.ი. არდაშირის შვილად, რაც სავსებით გამორიცხებულია, "მეფეთა ამბავის" მიხედვებით (სახელუბი, მეფობის ხანგრძლივობა და სიგი სხვა) არ შეესაბამება III-IV სს-ის ირანის მეფეებს. ამდენად სწორი უნდა იყოს ის აზრი, რომ ვადმოცემა მირიანის ასეთი წარმომავლობის შესახებ გამოწვეულია სურვილით, მოეტებნოს მას განსაკუთრებით დიდი და მნიშვნელოვანი წინაპრები" [მელიქიშვილი 1958:162].

როგორც ციტატიდან ჩანს, "ქართლის ცხოვრების" ვერსია მირიანის სასანური წარმომავლობის შესახებ კატეგორიულად

იქნა უარყოფილი და ამასთანავე მოიძებნა ასეთი ვერსიის წარმოშობის მიზეზი - "სურვილი მოეძებნოს მას განსაკუთრებით დიდი და მნიშვნელოვანი წინაპრები". გიორგი მედიქიშვილის მიერ გამოთქმული ეს მოსაზრება ფართოდ გაიზიარეს XX საუკუნის ქართველმა ისტორიკოსებმა [ნარკვევები 1973: 60], თუმცა არსებობს ამ მოსაზრების გადასინჯვის ცდაც [სანაძე 2001:143-148].

მირიანის წარმომავლობის შესახებ "ქართლის ცხოვრებაში" დაცულ სიუვეტს ძირითადად იხილავდნენ როგორც პოლიტიკური ისტორიის წყაროს. ვფიქრობ, მეთოდოლოგიურად მიზანშეწონილია, უპირველეს ყოვლისა, გაირკვეს, რა ტენდენციის მატარებელია ეს სიუვეტი და რა იდეოლოგიურ საფუძველზე შეიქმნა იგი. გასარკვევია, პირველი ქრისტიანი მეფეების სპარსული წარმომავლობა თვით ამ სამეფო საგვარეულოში გავრცელებული და, ამდენად, პოლიტიკური მნიშვნელობის ვერსიაა, თუ სახოტბო-პანეგირიკული ჟანრის დიტერატურული ხერხი? მაშინ ასეთი კითხვები დაისმება: რა იდეოლოგიით არის შეთხზული ეს სიუვეტი? რა საჭიროება არსებობდა მისი გაჩენისათვის? თუ დღონტი მროველის, ან სხვა საეკლესიო პირის შექმნილია იგი, რატომ დასჭირდა მას ამ სიუვეტის შეთხზვა? უფრო სავარაუდო არ არის, რომ ქრისტიან ეპისკოპოსს პირველი ქრისტიანი მეფე სხვაგვარად განედიდებინა? თუნდაც ისე, როგორც ამას ევსები კესარიელი აკეთებს, როდესაც კონსტანტინე დიდის პორტრეტს ქმნის? განა ლოგიკური არ არის ვიფიქროთ, რომ სასულიერო პირი ძირითად აქცენტს მეფის სულიერ სიჭკუაზე გააკეთებდა და მის განსაკუთრებულ ხეობებზე თვისებებზე გაამახვილებდა ყურადღებას?

გარდა ამისა, "ქართლის ცხოვრებიდან" კარგად ჩანს, რომ მირიანის სასახური წარმომავლობის იდეა მხოლოდ ერთი აუტორის კუთვნილება არ არის. ეს ისტორიული ტრადიციაა, რომელიც საზოგადოების გარკვეულ ფენას (საფიქრებელია, სამეფო სახლსა და არისტოკრატიას) უმაჯრებს მხარს. ქართლის სამეფო საგვარეულოს ნათესაობაზე სასახური სპარსეთის სამეფო სახლთან "მირიანის ცხოვრების" შემდგომაც არის ლაპარაკი. კერძოდ, ვარაზ-ბაქარის დროს ქართლში მოვიდა "სპარსთა ერისთავი", მას ვარაზ-ბაქარმა მორჩილება აღუთქვა. ერისთავი კი ასეთ პირობას უყენებს:

"პირველად მომეც რანი და მოვაკანი, რამეთუ სახლგარეთა სპარსეთისაგანთა არს, და მათი არს, რომელნი სრულიად შეიღწი არიან სპარსთა მეფეთანი და სხვნი სპარსთა მამათა მათთათა; და თქვენდა კმა არს

ქართლი, რომელნი ნაშობნი ხართ მხევლისანი" [ყაუხნიშვილი 1955:136].

“ვახტანგ გორგასლის ცხოვრებაში” არა ერთხელ არის ხაზგასმული ქართლის მეფეთა სპარსული წარმომავლობა. მემკვიდრე ერთან ვახტანგს ათქმევინებს:

“შაბის მამა ჩემი მირიან, ოდეს შემოყვა მეფესა სპარსთასა, ძმისწულსა თვისსა, ბრძოლად ბერძენთა ზედა, ესევითარსა უფოფდეს მოწესეთა და ეკლესიისა მსახურთა...” [ყაუხნიშვილი 1955:160].

გორგასალი სპას მიმართავს ბრძოლის წინ და მას სპარსეთის მეფის (ნებროთის) შთამომავლის – ქართლის მეფისადმი ერთგულებისაკენ მოუწოდებს:

“მკვიდრნი ქართლისანი, ნათესავნი მეფეთა ქართლისათანი, რომელნი დღეს შთავრობასა ზედა დადგინებულ ხართ ჩვენ მეფეთაგან, რომელნი ვართ ნათესავნი ნებროთ გამირისანი...” [ყაუხნიშვილი 1955:161].

სინდთა მეფეს ვახტანგი ეუბნება, რომ ის თავის “ნათესაობის” გამო იყო ვაღდებულნი, დახმარებოდა სპარსთა მეფეს და მონაწილეობა მიეღო სპარსთა ბრძოლაში სინდთა წინააღმდეგ: “ჯერ იყო ვეცეა პირველად ნათესაობისათვის...” [ყაუხნიშვილი 1955: 93].

მირიანისა და მისგან მომდინარე დინასტიური ხაზის სპარსული წარმომავლობის შესახებ იცის “არჩილის ცხოვრების” ავტორმაც. მეფე არჩილის შესახებ ხაღიფა ასიმს ეუბნებიან: “არა უწყია, თუ ვინ არს ესე არჩილ? ესე არს ძე სტეფანოზისი, ნათესავი დიდისა მეფისა ვახტანგისი, რომელი იყო ნათესავისაგან მირიანისა, ძისა ქასრესა” [ყაუხნიშვილი 1955: 246]. თავად ხაღიფა კი ამბობს: “ხოლო აწ მოიხრეს შენთვის, რამეთუ შვილი ხარ დიდთა მეფეთა ხუასროანთა” [ყაუხნიშვილი 1955:247].

მირიანის შთამომავლების სასახურ წარმომავლობას აღიარებს ე.წ. “მატიანე ქართლისაის” ავტორიც; არაბთა ბატონობას ქართლში ის ასე ახასიათებს: “ხოლო ამიერითგან იწყო შემკვირებამან დიდთა მეფეთა ხუასროანთამან” [ყაუხნიშვილი 1955: 250]. მირიანის ნათესავთა სპარსული წარმომავლობის იდეა გონივრული არახამიამ ერთი ავტორის კონცეფციად მიიჩნია და ძირითადად ამ კონცეფციის საფუძველზე განსაზღვრა “ქართლის ცხოვრების” დასაწყისი ნაწილის მოცულობა (დასაწყისიდან აშორ ბაგრატიონის მეფობის ჩათვლით), რომელიც დღემდე

მროველის კლამს მიაკუთვნა. ავტორის აზრით, "ქართლის ცხოვრების" დასახელებული მონაკვეთი სწორედ იდეოლოგიური თვალსაზრისით არის ერთიანი; სხვა ფაქტობრივ ნაწილში შეუთანხმებლობები მან ლეონტის წყაროთა მრავალფეროვნებას მიაწერა [არახაშია 2002:86-90].

ჩვენ ვერ დავეთანხმებით გონელი არახაშიას ამ დებულებას, რადგან შეუთანხმებლობები ტექსტში არა მხოლოდ ფაქტობრივ, არამედ სწორედ იდეოლოგიურ, კონცეპტუალურ და შესაბამის ტერმინოლოგიურ სფეროში ვლინდება. ამის მაგალითად გამოდგება თუნდაც "ქართლის" და "ჰერეთის" პოლიტიკური კონცეფციის სხვადასხვაგვარი გააზრება ლეონტი მროველთან და ჯუანშერთან [მუსხელიშვილი 1966: 62-63]. ანდა თვით ჯუანშერის სახელით ცნობილ ტექსტში სამი სხვადასხვა პოლიტიკური კონცეფციის დადასტურება [მუსხელიშვილი 1966:90-93; მუსხელიშვილი 2003:367; მუსხელიშვილი 1999:83-84; წულაია 1986:45-46].

ანგარიშგასაწევია ისიც, რომ "ქართლის ცხოვრების" დასათურება მეფეთა მიხედვით, რომელიც ძირითადად ვახტანგ VI სარდაქციო მუშაობის შემდგომი ხანის ხელნაწერებიდან მომდინარეობს, იგივე ტრადიციის არსებობას გვიდასტურებს XVIII ს-ში: მირიანიდან "ხოსროიან" მეფეთა რიგი იწყება. ამ შემთხვევაში ლეონტი მროველის ავტორად მიჩნევა ნამდვილად არგუმენტად არ გამოგვაადგება. სრულიად აშკარაა, რომ მირიანისა და მისი შთამომავლების სპარსული წარმომავლობა მხოლოდ ლეონტი მროველის სახელით ცნობილ ტექსტში კი არ არის დაცული, არამედ ეს არის ტრადიცია, რომელსაც იცნობს და აღიარებს როგორც ძველი, ისე ახალი "ქართლის ცხოვრება".

თუმცა კი შევნიშნავთ, რომ როგორც გონელი არახაშიას, ისე სხვა მითითებულ ავტორთა მოსაზრებები, კიდევ ერთხელ აჩვენებს, რომ "ქართლის ცხოვრებაში" შემავალი თხზულებების იდეოლოგიური ასპექტის კვლევას შეუძლია თავისი წვლილი შეიტანოს ამ თხზულების ეპოქის, შედგენილობის, თარიღისა და ავტორობის პრობლემის გადაჭრაში, რადგან იდეოლოგია სრულიად კონკრეტულ პოლიტიკურ, სოციალურ და კულტურულ გარემოში სრულიად კონკრეტული მიზნით ყალიბდება და მხოლოდ ამ გარემოში იხარხულებენ ეს მიზნები ვალიდურობას

ამგვარად, მირიანის სასახური წარმომავლობა ერთი ქობ-ტიანი ავტორის შეთხზული კი არ არის უბრალოდ მეფის "ქობ-დიდებას" მიზნით, არამედ ეს არის ვერსია, რომელსაც ამ სამეფო შტოს წევრები კონკრეტულ ისტორიულ პერიოდში გარკვეული იდეოლოგიური მიზნით ამკვიდრებდნენ და რომელიც ტრა-

დიციის სახით შემოინახა შუა საუკუნეების ქართულმა ოფიციალურმა ისტორიოგრაფიამ.

***

სამეფო დინასტიისთვის სრულიად ბუნებრივი მოვლენაა დიდებული და შორეული წინაპრის ყოფა. ამის კარგი მაგალითია თუნდაც ბაგრატიონების ისრაელის მეფის დავითის შთამომავლად გამოცხადება. ოღონდაც ასეთ დინასტიურ პრეტენზიებს ყოველთვის შესაბამისი იდეოლოგიური ან ისტორიული წინაპირობა ასაზრდოვებს. რა ვითარებაში შეიძლება შექმნილიყო აუცილებლობა იმისა, რომ ქართულ ოფიციალურ ისტორიოგრაფიას დაბეჯითებით ემტკიცებინა, რომ ქართლის სამეფოში სასახური დინასტიის ნათესაეები მეფობენ? წინასწარ შეიძლება ითქვას: ალბათ მაშინ, როცა ეს ფაქტი ამ სამეფო საგვარეულოს პოზიციებს გაამაგრებდა და ლეგიტიმურობას შესძენდა.

სასანიანები ახ.წ. III ს-დან მოვიდნენ ხელისუფლებაში ირანში. რასაც სპარსეთის ნახევრად დამოუკიდებელი სამეფოების ხელახალი გაერთიანება, "მიწების შემოკრება" და სახელმწიფოს ცენტრალიზაცია მოჰყვა. ირანის ცენტრალიზაციის პროცესი პირველი სასანიანი მეფის არდაშირ I-დან (222-240) დაიწყო და თანდათან სულ უფრო და უფრო დიდი ტერიტორია მოიცვა. სპარსეთის იმპერიის ცალკეულ ოლქებში დამოუკიდებელი და ნახევრად დამოკიდებული დინასტიები არდაშირისა და შემდეგ შაბურ I-ის სამეფო სახლის წევრებმა შეცვალეს. სასანიან უფლისწულებს მნიშვნელოვანი საგამგეო ოლქები გადაეცათ სამართავედ: თავად შაბურ I, სანამ ირანის მეფე მეფის ტახტს დაიკავებდა, მესხენს განაგებდა, პორმიზდ-არდაშირი (272-273) – სომხეთის სამეფოს, ვარახრან I (273-276) – ვილიანს, ნერსეჟი (292-302) – საკასტანს, თურესთანსა და ინდს. როგორც დავინახეთ, ეს მოვლენები კავკასიის რეგიონსაც შეეხო. სომხეთში (სომხეთის სამეფო არშაკიდების დროს ირანის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ჩრდილო-დასავლეთის პროვინციას – "სამეფოს" წარმოადგენდა) სპარსელებმა განდევნეს არშაკიდების დინასტიის წარმომადგენელი მმართველი, ხოლო ეს პროვინცია შაბურ I-ის შვილს ორმიზდ არდაშირს გადასცეს.

სწორედ ამ საერთაშორისო მოვლენების კონტექსტში მკვლევართან უნდა "ქართლის ცხოვრება" ქართლის სამეფოში დინასტიური ცვლილების განხორციელების შესახებ ამიტომ ვფიქრობ, აუცილებელია არა მარტო პოლიტიკურ-ისტორიული კონტექსტის, არამედ სპარსეთის მმართველი დინასტიის იდეოლოგიური კონტექსტის გათვალისწინებაც. "ქართლის ცხოვრების"

ცნობა მირიანის სპარსეთის სამეფო კართან ნათესაობის შესახებ ხომ არ არის სწორედ სასანიანების სამეფო კარის იდეოლოგიით ნაკარნახევი?

ცნობილია, რომ სპარსეთში ახ.წ. III ს-ში ხელისუფლებაში მოსულმა სასანიურმა დინასტიამ თავი აქეპენიდთა შთამომავლად გამოაცხადა, ხოლო მათ მიერ გამოცემულ მონეტებზე გონდა წარწერა "დმერთთა შთამომავალი" [ფრაი 1972: 136-137, 245-246]. ასე მაგალითად, ვარახრან I-ის (273-276) მიერ გამოშვებულ მონეტაზე მეფის ტიტული ასე იკითხება: "მაზდას თაყვანისმცემელი, მეუფე, ვარახრანი, მეფეთ მეფე ირანისა და არა-ირანისა, არდაშირის დმერთების შთამომავალი" [ლუკონინი 1964:51]. სასანიანთა მმართველობას, ცხადია, ამგვარი იდეოლოგია, სამეფო ხელისუფლების სიძლიერისა და ღვთაებრივი ავტორიტეტით მისი გამყარების, ლეგიტიმაციის ფუნქციას ასრულებდა. ამ იდეოლოგიის გასააზრებლად საყურადღებოა სასანიანების საინვესტიტურო რელიეფები. არდაშირ I-ის რელიეფზე ნახში რუსტამში (შესრულებულია 230-241 წწ) გამოსახულია არდაშირ I-ს ცხენიანი ფიგურა, რომელსაც აპურა მაზდა გადასცემს სამეფო გვირგვინს - ძალაუფლების სიმბოლოს. ორმაზდის ცხენი ფეხებით თელავს ამრიმანის გამოსახულებას, ხოლო არდაშირის ცხენი მის მიერ დამარცხებული პართელი მეფის არტაბან V-ის გამოსახულებას. არდაშირის თავზე გამოსახულია სამეფო ძალაუფლების და დიდების სიმბოლო დისკონიში - ფარრა (ხვარნა). არდაშირ II საინვესტიტურო რელიეფზე ტაჯი ბოსტანში ასევე ორმაზდი გადასცემს შაჰან შაჰს სამეფო გვირგვინს (შესრულებულია დაახლ. 380 წ.) [რაიკი 1998: 543-544]. ამასთანავე აღსანიშნავია, რომ უკვე შაბურ II დროს (309-379) განხორციელდა ზოროასტრული დოგმატიკის საერთო რეფორმა - შედგა ავესტის მეორე კოდიფიკაცია და კანონიზაცია. რეფორმა გულისხმობდა სამეფო ხვარნის (ძალაუფლების სამეფო დიდების სიმბოლო ზოროასტრულ რელიგიაში) "კავიუნეს ხასანიანების გენეალოგია, რომლის მიხედვით სასანიანებს თავიანთი გვარი ნახევრად ლეგენდარულ მეფე ვიშტასპამდვ ახავდათ. ავესტის ლეგენდარული მეფე ვიშტასპა, ამ გენეალოგიის მიხედვით, გაიგივებული იყო დარიოს I (522-486) მამასთან, რომელსაც ასევე ვიშტასპა (ბერძ. პისტასპი) ერქვა; რის შემდეგაც სასანიანთა გვარი ერთდროულად კავიების ნახევრად ლეგენდარულ დინასტიას და აქეპენიანთა სამეფო გვარს დაუკავშირდა [ლუკონინი 1961: 60-61]. ამგვარად, სასანიანთა მიხედვის ორანის ხელისუფლებაში არა მერთო პოლიტიკური ცენტ-

რალიზაცია, არამედ სამეფო ხელისუფლების იდეოლოგიის რეფორმირებაც მოჰყვა.

ამ იდეოლოგიის საფუძველზე მეფის შვილობა ანუ სამეფო სახლის წევრობა თანდათან სულ უფრო და უფრო აუცილებელი ხდებოდა მნიშვნელოვანი ადმინისტრაციული ოლქის გამგებლის თანამდებობის მოსაპოვებლად ირანში. "ტახსარის წერილში", რომელსაც მკვლევართა ნაწილი VI საუკუნეს მიაკუთვნებს, შემდეგი მითითება დასტურდება: "გვირგვინის შესახებ, იცოდე, ის შენ შაჰანშაჰმა დაგადგა თავზე, ხოლო მმართველობა მანვე ჩაგაბარა შენ, ისევე როგორც სხვებმა მიიღეს მისგან გვირგვინი და ძალაუფლება. ხოლო ერთ-ერთი მათგანი იყო კაბუსი კერმანის მეფე. მან თავისი მორჩილებისა და ბატონის ერთგულების შედეგად მიადწია იმას, რომ მაღალი ხელუბლის ამბორის უფლება მიიღო... ჩვენ არ წავართმევთ მას მეფის ტიტულს, თუმცა არც ერთ სულიერს, რომელიც ჩვენი სახლის წევრთა რიცხვს არ განეკუთვნება, არ უნდა მიეცეს მეფის ტიტული იმათ გარდა, ვინც "სახსხღვრო ოლქების" ბატონები არიან - აღანებს, დახავეთის ოლქებს, ხორეზმსა და კაბულს" [ლუკონინი 1964:21]. ლუკონინის განმარტებით, ამ ნაწყვეტში "მეფის" (შაჰრების გამგებლების) ტიტულის გადაცემის ორი ურთიერთსაწინააღმდეგო ვერსიაა გადმოცემული. პირველი ვერსიის მიხედვით, მეფის საპატიო წოდება, გვირგვინი და ტახტი გადაეცემოდა შაჰრების დამოუკიდებელ გამგებლებს, რომლებიც თავისი ნებით დაემორჩილებოდნენ ცენტრალურ ხელისუფლებას. ხოლო მეორე, ლუკონინის აზრით, იმ ვითარებას ასახავს, როცა საბოლოოდ ჩამოყალიბდა სასახიანთა სახელმწიფო ხოსროვ I დროს [ლუკონინი 1964:21]. ამ უკანასკნელის მიხედვით, ამა თუ იმ ოლქის მმართველობა გადაეცემოდა მხოლოდ შაჰანშაჰის ოჯახის წევრებს. ამგვარად, რა გასაკვირია, რომ ქართლის სამეფოს მმართველებს, რომელიც უკვე III საუკუნის შუორე ნახევრიდან სპარსეთის მეფეთ-მეფეს ემორჩილებოდნენ, სასახიანთა სპარსეთის სამეფო იდეოლოგიის გავლენით, თავიანთი სასახური წარმომავლობა ემტკიცებინათ (ამჯერად საგანგებოდ თავს ვიკავებ იმ საკითხისგან, თუ რამდენად რეალურია "ქართლის ცხოვრების" ცნობა იმდროინდელი ქართული და სპარსული სამეფო ოჯახის ნათესაობის შესახებ).

ცნობილია, რომ უკვე შაბურ I-ის დროს ქართლის სამეფოს სპარსეთი თავისი იმპერიის ფარგლებში განიხილადა ამის დასტურია 262 წ. იმპერატორ ვალერიანუსის დამარცხების აღსანიშნავად გაკეთებული ე.წ. ხორთასტრის ქაადის წარწერა ეს წარწერა ადრესასახური ხანის ირანის წარჩინებულ წოდებათა

იერარქიის უმნიშვნელოვანეს წყაროდ ითვლება. ამ წარწერაში დასახელებული ამაზასპი "იბერიის მეფე", სწორედ იმ ტიპის გამგებელია, როგორც კაბუსი - კერძანის მეფე, რომელმაც "მორჩილებისა და ბატონის ერთგულების შედეგად მიადწია იმას, რომ მაღალი ზღურბლის ამბორის უფლება მიიღო...". სრულიად სხვაა მირიანის მეფობის პოლიტიკური ლეგიტიმაციის კონცეპტი. როგორც უკვე აღინიშნა, "ქართლის ცხოვრება" მირიანს სპარსეთის სასანიანი მმართველების შთამომავლად და ტახტის მემკვიდრედაც კი აცხადებს. ამგვარად, მირიანის მეფობას ამაზასპის მეფობის ლეგიტიმურობის კონცეპტი აღარ შეუ საბამება. როგორც ითქვა, მირიანი სპარსეთის სამეფო სახლის წევრად ცხადდება. ამგვარად, სახეზეა მეფობის ლეგიტიმაციის კონცეპტის ცვლილება. ეს ცვლილება ამაზასპის მეფობის შემდგომ ხანებშია საძიებელი.

სასანური სპარსეთის მიერ დაპყრობილ ქვეყნებში მსგავსი იდეოლოგიური და პოლიტიკური ზეწოლის არსებობის ფაქტს VII ს-ის სომეხი ისტორიკოსი მოვსეს კალანკატუაციც ადასტურებს. "აღვანთა ქვეყნების ისტორიაში" დაცულია ცნობა იმის შესახებ, რომ სპარსეთის შაჰი შაპურ ორმიზდის ძე (შაპურ II 309-379) სომეხ ნახარარებთან არკვევდა მათი წარმომავლობის საკითხს, მათგან მათი წარჩინებულობის დამადასტურებელ საბუთებს მოითხოვდა. თუ სომეხი ნახარარები მას ასეთ საბუთებს ვერ წარუდგენდნენ, მაშინ, შაჰის სიტყვით, ისინი არიელ წარჩინებულებს უნდა დამორჩილებოდნენ. სომეხმა დიდებულებმა თავიანთი წარმომავლობის დასადასტურებლად აგათანგელოსის თხზულება მოიხმეს და შაჰი დაარწმუნეს, რომ ისინი თვით მის წინაპარს არდაშირს უკავშირდებიან [კალანკატუაცი 1985: 55-56]. თუ სომეხი დიდებულების მიმართ სპარსეთის მხრიდან მართლაც არსებობდა მათი "არიული" წარმომავლობის დადასტურების მოთხოვნა, მით უფრო სავარაუდოა, რომ იგივე მოთხოვნას წაუყენებდნენ ქართლის სამეფო ტახტის პრეტენდენტებსაც. თუ გავიხსენებთ ტაბარის უკვე ციტირებულ შენიშვნას - "არც ერთ სულიერს, რომელიც ჩვენი სახლის წევრთა რიცხვს არ განეკუთვნება, არ უნდა მიეცეს მეფის ტიტული". ცხადი გაკონკრეტული პოლიტიკური მიზნითაც შეიძლება ყოფილიყო გაცხადებული. ამგვარი იდეოლოგიისა და მტკიცებულებების აუცილებლობა კერავითარ შემთხვევაში სასანური სპარსეთის ბატონობის ხანას ვერ გადასცილდება იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ არავითარი საჭიროება საამისოდ აღარ იარსებებდა.

სხვა საკითხია, რამდენად რეალურ საფუძველს ემყარებოდა ქართველ მეფეთა დინასტიური პრეტენზიები. ჩემი აზრით, შუა ძლებულია ასეთი კონკრეტული და დაქინებული მტკიცება სრულიად უსაფუძველო ყოფილიყო: სპარსეთის სამეფო კარის მოტყუება აბსოლუტურად გამოგონილი ზღაპრით, თანაც ისეთით, რომლებიც მათ სამეფო სახლთან უშუალოდ იყო დაკავშირებული, ვფიქრობ, ნაკლებ მოსალოდნელია. გარდა ამისა, ქართულ წყაროზე დაკვირვებამ დაგვარწმუნა იმაში, რომ "მირიანის ცხოვრება" მხოლოდ იდეოლოგიური ასპექტით არ არის დაკავშირებული სასახური მმართველობის დროინდელ სინამდვილესთან, მისი ავტორისათვის ცნობილია სასახიანთა სამეფო კარის სამოხელეო წყობა, იგი იყენებს შესაბამის სოციალურ ტერმინოლოგიას და ადეკვატურად ასახავს პოლიტიკურ ვითარებას.

"მირიანის ცხოვრება" უთითებს, რომ მირიანი სპარსეთის მეფის "შვილია". ამით შესაძლოა ფარულად გაცხადებულია ქართლის სამეფოს პრეტენზია, რომ ქართლის ტახტზე ჩამომავლობითი დინასტიური მმართველობა შეინარჩუნოს. მეორეს მხრივ, გამოთქმულია სხვა აზრიც, როგორც სპარსეთის მხარის არგუმენტი: მირიანი სპარსეთის ტახტის მემკვიდრე არ არის, რადგან მხეველის შვილია. ეს, ერთი შეხედვით, ღუგუნდარული ელფერის მქონე დაპირისპირება, სრულიად კონკრეტულ წარჩინებულთა რანგებთან და მათ უფლებებებთან არის დაკავშირებული.

მირიანს "ქართლის ცხოვრების" მიხედვით მეფის ტიტული აქვს. იმავედროულად ის ფართო ტერიტორია, რომელიც მირიანმა სპარსეთის სამეფო კარისგან საგამგეოდ მიიღო, მეტყველებს იმაზე, რომ მირიანი სპარსეთის სამეფო სახლის წევრად არის აღიარებული და მნიშვნელოვანი ოლქის გამგებულად დანიშნული. შესაბამისად, სპარსეთის წარჩინებულთა იერარქიაში მას *მეფისა* და სახელმწიფოს მსხვილი ოლქების გამგებლის სტატუსი (MLK) შეესაბამება.

როგორ უნდა გავიგოთ სპარსეთის მიერ კავკასიაში დანიშნული კიდევ ერთი მოხელის, პეროზის შესახებ მოცემული მატრიანისეული განმარტება: მატრიანის სიტყვებით, პეროზი იყო "თვისი მისი (მირიანის, - დ.კ.) ნათესავი მეფეთა", ამ სიტყვებში პეროზის ორმაგი განსაზღვრებაა მოცემული: ერთი, ის არის მირიანის *თესი* და მეორე - *ნათესავი მეფეთა თვისი ძველქართულად ნიშნავს ნათესავს*. მაშასადამე, პეროზი მირიანის ნათესავია. მაშინ დასაფიქრებელია, რომელ მეფეთა ნათესაობას გულისხმობს პეროზის ვინაობის განსაზღვრების მეორე ნაწილი? აქ არ შეიძლება მხოლოდ მირიანის ნათესაობა იგულისხმებოდეს, რადგან ასეთ შემთხვევაში ტავტოლოგია გამოდის. ამიტომ

უპრიანია, რომ ნათესავი მეფეთა გავიგოთ, როგორც სპარსეთის მეფეთა ნათესავი. გამოდის, რომ პეროზის ვინაობის განსაზღვრებაში სპარსეთის სამეფო კარის სამოხელეო ტიტული იგულისხმება. ასეთ შემთხვევაში, უნდა ვიფიქროთ, რომ პეროზი მორე საფეხურის წარჩინებულთა წრეს BR BYT' მიეკუთვნებოდა. სიტყვასიტყვით ეს ტერმინი ითარგმნება როგორც "სახლის შვილი", "მეფესთან ახლოს მყოფი" [ლუკონინი 1987:118-119].

საერთოდ, პეროზის როგორც რეალური ისტორიული ფიგურის არსებობა მირიანის დროინდელ ქართლში, ვფიქრობ, უსაპართლოდ არის ჩრდილში მოქცეული. ეს გარემოება ადვილი ასახსნელია: ის მეცნიერები, რომლებიც უარყოფენ მირიანის სასანურ წარმომავლობას და მის ფარნავაზიანობას უჭერენ მხარს, ვერაფრით ახსნიან პეროზის ქართლში მოსვლას და მის ნათესაობას მირიანთან. ამ დროს, პეროზი მნიშვნელოვანი პოლიტიკური ფიგურა ჩანს არა მხოლოდ განსახილველი პერიოდის ქართლის სამეფოში, ის სამეფო სახლის გვერდითი შტოს მამამთავარიც არის. პეროზიანები შემდგომაც ჩანან ქართლის ისტორიაში როგორც სამეფო საგვარეულოს გვერდითი შტო: ბაქარმა მირიანის ძემ "გაუცვალა ქუეყანა დისიძესა მისსა ფეროზს" [ყაუხჩიშვილი 1955:130]; ვარაზ-ბაქარის ერთი ცოლი იყო "ძისწული ფეროზისი, მირიანის ასულის წულისა". ქართლის დაპყრობის შემდეგ "ერისთავმან სპარსთამან წარიყვანა ტყვედ შვილნი ფეროზისნი, ასულის წულნი მირიანისნი, მორწმუნისა მეფისანი, და ქუეყანა მათი საზღვარი ქართლისა მოსცა ვარაზ-ბაქარსვე" [ყაუხჩიშვილი 1955:137].

ამასთანავე ბოლნისის სიონის წარწერაზე მოხსენიებული პეროზი სწორედ მირიანის "თვისი და მეფეთა ნათესავი" პეროზი უნდა იყოს. წარწერის ტექსტის პირველი სტრიქონი, რ. პატარიძისეული აღდგენის მიხედვით, ასე იკითხება: "უ[ფალ]ო [შეწვენი]თა [შიდ]ისა სამებისათა უ[ფალ]თ[უ]ფლისა პეროზ მუფ[თ]თა თუ [ს]ისა [ნ]ახპეტობასა..." [პატარიძე 1984: 153]. ბუნებრივია, რომ ბოლნისის წარწერის პეროზი სწორედ მირიანისა და მისი ძის ბაქარის თანამედროვე პეროზად მივიჩნიოთ. მაშასადამე, თუ პეროზი - რეალური ისტორიული ფიგურა სპარსეთის მეფეთა ნათესავია და ის ამავე დროს მირიანის ნათესავიც არის, მირიანის სპარსული წარმომავლობა კიდევ უფრო რეალური ხდება.

ფეროზის "მეფეთა ნათესაობის" აღნიშვნა "ქართლის ცხოვრებაში" უნდა მიუთითებდეს, რომ პეროზი სრულიად გარკვეული წოდების "მეფეთა ნათესავების" წარმომადგენელია და ეს ტიტული რეალურად არსებობდა სასანიანების სამეფო კარზე

მის ანალოგად უნდა მივიჩნიოთ, როგორც ვთქვით, სწორედ სასანიანთა სასახლის იერარქიაში მოხსენიებული "მეფესთან ახლო მღვდონი" ანუ "სახლის შვილები" (BR BYT). სპარსეთში "მეფეთა ნათესავეების" წოდების შესახებ ცნობა დაცული აქვს სტრაბონსაც (XI, 93): "პოსიდონიუსის თანახმად, უმაღლესი საბჭო (სინედრიონი) პართელებთან შედგება ორი ნაწილისაგან: ერთში შედიან მეფის ნათესავეები, მეორეში – ბრძენნი და მაგუბო; მეფეებს ირჩევენ ორივე ამ ნაწილიდან" [ლუკონინი 1987:110-111]. ლუკონინი მიიჩნევს, რომ მართალია, სტრაბონის მოყვანილი ცნობა პართულ გარემოს ეხება, მაგრამ ამ ტრადიციის ირანული ანალოგია დასტურდება "ტანსარის წერილშიც" (VI ს. ახ. წ.). ამგვარად, ჩანს, რომ "მირიანის ცხოვრება" სპარსული სამეფო კარის წარჩინებულთა რანგების და თანამდებობათა აღმნიშვნელი ტერმინოლოგიის კვალს შეიცავს.

ამის ერთი დასტური კიდევ მსურს მოვიყვანო: "მირიანის ცხოვრებაში" დასახელებულია "მაეჟან სპასპეტი". სომხეთის დაპყრობის შემდეგ, როცა სპარსეთის მეფე ქართლში შემოდის და ქართლის მეფე ასფაგური უძეოდ კვდება, მაეჟან სპასპეტთან "ყოველნი ერისთავნი ქართლისანი" იკრიბებიან. "მაეჟანი" "ქართლის ცხოვრების" მიხედვით სპასპეტის (თავისთავად ირანული წარმომავლობის სიტყვა და თანამდებობა) საკუთარი სახელია. ამ სახელის წარმომავლობას უკავშირებენ სპარსული წარმომავლობის "ვეჟან/ბვეჟან" საკუთარ სახელს [ანდრონიკა-შვილი 1966:468]. თუმცა ხსენებული სახელი ქართულში სწორედ "ვეჟან" ფორმით დასტურდება (მაგ. "ვეჟან ბუზმირი"). ჩვენი ყურადღება მიიპყრო ნისას არქივში მოპოვებული დოკუმენტებიდან (განეკუთვნება ძვ. წ. 66 წ.) ერთმა ტერმინმა: mzn 'sppty რაც სიტყვასიტყვით ნიშნავს "მთავარ სპასპეტს", "საცხენოსნო ჯარის მთავარ წინამძღოლს". ღვინის საცავში ღვინის შემომტანად დასახელებულია ვინმე "თირიდატი, საცხენოსნო ჯარის მთავარი წინამძღოლი" (tyrydt mzn 'sppty) [დიაკონოვი 1966: 141]. სავსებით შესაძლებელია, რომ "მირიანის ცხოვრების" წყაროში ან მის თავდაპირველ ვერსიაში სწორედ ეს სოციალური ტერმინი ყოფილიყო ნახმარი და გვიანდელმა შემატყობებმა თუ რედაქტორმა ის საკუთარ სახელად აღიქვა და "მაეჟან" ფორმით გადმოსცა. მით უმეტეს, რომ სახელი "მაეჟან" სხვაგან არსად გვხვდება ქართულ წყაროებში. სპარსულ ტიტულატურას ძალიან ხშირად ანტიკური და ბიზანტიური ისტორიკოსები, როგორც საკუთარ სახელებს, ისე აღიქვამდნენ. რიჩარდ ფრაი აღნიშნავს: "ტიტულატურა, სახელები და საპატიო წოდებები – ამ სამ კატეგორიაში განსხვავების დადგენა ძალიან ძნელია, ჯერ კიდევ

პეროდოტიკური მოყოლებული ჩვენამდე ხშირად მათ ურევინ”
[ფრაი 1972: 263].

სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ ქართულ ისტორიოგრაფიაში უკვე გამოთქმულია მოსაზრება იმის შესახებ, რომ “შირიანის ცხოვრება” გარკვეული ხარისხით რეალურ ისტორიულ ვითარებას ასახავს. ვახტანგ გოილაძემ სპეციალური გამოკვლევა მიუძღვნა ქართულ საისტორიო ტრადიციაში სასანიანთა მმართველობის ასახვას [გოილაძე 1982]. მან ივარაუდა, რომ შირიანი არა სასანიანი მმართველია, არამედ ფარნავაზიანთა გვერდითი შტოს წარმომადგენელი. ხოლო ტრადიცია შირიანის სპარსეთის უფლისწულობის და მისი მეფეთ მეფის ტახტზე პრეტენზიის შესახებ დაუკავშირა პაპაკ პიტიახშის პიროვნებას. როგორც ცნობილია, არმაზისხევში აღმოჩენილ ვერცხლის თახუზე მოთავსებული პაპაკ პიტიახშის გამოსახულება და წარწერა გაიგივებულია შაჰ ნურსეს ფაიქულის წარწერაში (293 წ.) მოხსენიებულ პაპაკ პიტიახშთან. ვახტანგ გოილაძე თვლის, რომ სწორედ ამ პაპაკს ექნებოდა ირანის ტახტზე პრეტენზია და ეს ფაქტი უნდა ასახულიყო “შირიანის ცხოვრებაშიც”.

განსხვავებულ ინტერპრეტაციას გვთავაზობს მანანა ხანაძე იგი შირიანის მამას – ლევს აიგივებს პორმიზდ-არდაშირის (272-273) ძესთან – პორმიზდაკთან, რომელსაც შესაძლოა შაჰან შაჰის ტახტზე პტონოდა პრეტენზია. მისი აზრით, პორმიზდაკის დედა უნდა ყოფილიყო ქართლის მეფის ამაზასპის და. სწორედ ამიტომ ის ვერ დაეუფლა შაჰის ტახტს, რომელიც მისი მამის გარდაცვალების შემდეგ ბიძამ ვარახრან I დაიკავა 273 წ. ატორს მიანიია, რომ აღწერილი მოვლენების ერთი ნაწილი, რომლებსაც თხზულება შირიანს მიაწერს, მის მამას ლევს, იგივე რევს, და იგივე პორმიზდაკს ეხება [ხანაძე 2001:143-148].

ძნელია უარყო ან დაადასტურო ეს მოსაზრებები, ისინი ვარაუდის სფეროს განეკუთვნება. თუმცა ერთი რამ ამ ორივე შეხედულებას აერთიანებს: ისინი “შირიანის ცხოვრებაში” აღწერილ ამბებს რეალურ ისტორიულ საფუძველს უძებნიან და მას III ს-ის უკანასკნელ მეოთხედში სპარსეთის სამეფო კარზე და კონკრეტულად სასანიანთა იმპერიის ჩრდილო დასავლეთ რუგონში განვითარებულ მოვლენებს უკავშირებენ. რაც, ვფიქრობ, ამ მოსაზრებების მთავარი სამეცნიერო ღირებულებას წარმოადგენს.

ამგვარად, მიმაჩნია, რომ “შირიანის ცხოვრება” ემყარება იმგვარად, მიმაჩნია, რომ “შირიანის ცხოვრება” ემყარება ისეთ მატრიანეს, რომელიც ზოგადად სრულად დაუკავშირებელია ისტორიულ ვითარებას ქართლის სამეფოში. III ს-ის უკანასკნელ მეოთხედში, ასევე კარგად იცნობს ირანის

სამეფო კარის სამოხელეო წყობას. ამავე დროს, ამ წყაროს თა-
ვისი იდეოლოგიური დატვირთვაც აქვს. ქართლის მეფე სასანი-
ანთა სამეფო სახლის წევრად და სპარსეთის სამეფო გვარის
ნათესავად ცხადდება, რაც, ბუნებრივია, სასანიანთა იმპერიის
ფარგლებში ქართლის სამეფოს ხელისუფლებისათვის მეფობის
ლეგიტიმაციის როლს ასრულებს. ამ იდეოლოგიის საფუძველზე
შესაძლებელი გახდებოდა ქართლის სამეფო ტახტის შენარჩუ-
ნება მირიანის შთამომავლებისთვისაც: თუ მირიანი სპარსეთის
მეფის შვილია, მაშინ ამ დინასტიის ჩამოცილების არავითარი
აუცილებლობა არ არსებობს.

***

“ქართლის ცხოვრებაში”, როგორც ვთქვით, მეფის ლეგიტი-
მაციის ერთ-ერთი მისი სასახურ წარმომავლობის მტკიცებაა.
მაგრამ, გარდა ამ მოტივისა, “მირიანის ცხოვრებაში” კიდევ ერ-
თი მნიშვნელოვანი მოტივია – ეს არის მირიანისა და ფარნავა-
ზის – მეფე არქეტაძის ურთიერთკავშირის მოტივი. მირიანის
მეფობა ფარნავაზის არქეტაძულ მეფობასთან ამყარებს ერთ-
გვარ შემკვიდრუბით კავშირს. მაგრამ ეს კავშირი არა ნათესა-
ობის გზით ხორციელდება, არამედ – კულტურულით.

“და აღიხარდა მირიან მსახურებასა მას შინა შვიდთა
მათ კერძთასა და ცეცხლისისა. ხოლო შეიყვარნა
ქართველნი, და დაივიწყა ენა სპარსული და ისწავა
ენა ქართული, და ამატა შემკობა კერძთა და ბომონთა,
კეთილად იპყრნა ქერუმნი კერძთანი და ყოველთა მე-
ფეთა ქართლისათა უმეტეს აღასრულებდა მსახურება-
სა მას კერძთასა, და შეამკო საფლავი ფარნავაზისი.
ხოლო ესე ყოველი ქართველთა სათნოებისათვის ქმნა,
და კეთილად იპყრნა ქართველნი ნიჭითა და ყოველითა
დიდებითა, და შეიყვარეს იგი ქართველთა უმეტეს ყო-
ველთა მეფეთასა” [ვახუშტის შვილი 1955:65].

ამ მონაკვეთში კარგად ჩანს მირიანის კულტურული შემკ-
ვიდრუბითობის იდეა. ქართველთა მიყვარული მირიანის მი-
მართ სწორედ ამ კულტურულ შემკვიდრუბითობაზეა დამყარუ-
ბული. აქ რამოდენიმე ძირითადი მოსტრულობა: ქართლის მეფემ
1) შეიყვარა ქართველნი და ისწავლა ქართული ენა, 2) აატვი-
რებინა ქართველთა რელიგიას – კერძომსახურებას და მის ქე-
რუმებს, 3) “შეამკო საფლავი ფარნავაზისი”. კვლევა ეს ქვდება
როგორც უკვე ითქვა, ფარნავაზს მეფის არქეტაძული ქმედებების
განმეორება და განახლება: ფარნავაზისა “გახავრცი ენა ქარ-

თული. შექმნა შვიგნობრობა ქართული, მირიანმა კი ისწავა
 ენა ქართული; ფარნავაზმა აღმართა კერპი, მირიანმა პატივი
 მიაგო კერპებს; ფარნავაზი "დაფლეს წინაშე არმაზისა კერპი-
 სა", ხოლო მირიანმა შეამკო ხაფლავი ფარნავაზისი". რა კულ-
 ტურული ქმედებებიც არ უნდა წარმოვიდგინოთ მემკვიდრის ამ
 სიტყვების უკან, ცხადია, მათ ავტორს ფარნავაზსა და მირიანს
 შორის მემკვიდრეობითი კავშირის გახაზვა სურს.

ასეთი კავშირი ჩანს აშკარად "წმ. ნინოს ცხოვრების" ერთ-
 ერთ თავში "მირიანის წიგნში". მირიანი თავისი სიკვდილის წინ
 დაწერილი ამ "წიგნის" დასაწყისშივე თავს ფარნავაზიან მეფე-
 თა შთამომავლად აცხადებს იმით, რომ წინამძველ მეფეებს "მა-
 მებს" უწოდებს: "... ვარ მე ოც და მათეჟუესმეტე მეფე ვინაით-
 გან მამანი ჩუენნი მოივლინნეს ვიდრე დღეთა ჩუენთამდე" [აბუ-
 ლაძე 164:157-158]. ამ სიტყვებიდან ცხადად არ ჩანს, ნათესაური
 კავშირი იგულისხმება მათში, თუ კულტურული და სოციალუ-
 რი მემკვიდრეობითობა. "მოქცევაჲ ქართლისაჲს" ქრონიკა საგან-
 ვებოდ არ ასახელებს, თუ ვისი ძეა მირიანის მამა – ლევი. ის
 წინამძველ მეფეთა შთამომავალია, თუ უბრალოდ მათი მომ-
 დევნო მეფე "მოქცევაჲ ქართლისაჲს" საერთოდ არაფერს ამბობს
 მირიანის სასახურ წარმომავლობაზე, რაც სრულიად გასაგები
 გახდება, თუ გავითვალისწინებთ ამ მარტიანის მოღიანად
 "კლინოფილურ" პრობიზანტიურ ორიენტაციას [აბაშიძე 1993].
 მთავარია, რომ მირიანი საკუთარ მეფობას ხწორედ ამ მემ-
 კვიდრეობის (ქართლის სამეფოს მეფეების – "მამების") კონტექს-
 ტში განიხილავს, თავად დრო და ისტორია მისთვის წინამძველ
 მეფეთა რიგითი სათუალავით ითვლება.

ქვეყნის მოქცევის ისტორიაში მეფის გაქრისტიანების კი-
 ზოდს ცენტრალური ადგილი უჭირავს, რადგანაც თავად მეფე
 არის საზოგადოების საკრალური ცენტრი. ამიტომ მეფის სასწა-
 ულებრივი მოქცევა უნდა გავიგოთ არა მხოლოდ როგორც
 რწმუნის ცვლილება სასწაულის გზით, არამედ როგორც მეფის
 ფიგურის ხელახალი საკრალიზაცია ახლა უკვე ქრისტიანული
 რელიგიის კონტექსტში.

"მოქცევაჲ ქართლისაჲსში" გადმოცემული მეფის სასწაულე-
 ბრივი გაქრისტიანების სიუჟეტი – მზის დაბნელება ფარნავა-
 ზის გამეფების სიუჟეტთან გაბმული დიალოგია. ამ დიალოგში
 მირიანის მეფობის ხელახალი ლეგიტიმაციის შინაარსი იკით-
 ხება. შესახვევითი არ არის, რომ მირიანის მოქცევის სასწაუ-
 ლი მზის დაბნელება და ხელახლა გამოჩენაა მირიანს ფარნა-
 ვაზის მზე დაუბნელდა, ის მზე, რომელმაც ფარნავაზს მანტიკა
 მეფობა, ის მზე, რომელმაც ფარნავაზი უპაცური სახელიდან გო-

მოიყვანა: ის მზე, რომლის ცვარითაც იყო ცხებულნი ფარნავაზი და საციქრებელია, მისი შთამომავლობაც. მირიანის მეფობა ახალი მზის ძალით არის კურთხეული. ეს მზე კი იესო ქრისტეა. მირიანის წიგნში უკვე პირდაპირად თქმული: "და შუა დამეს ოდენ მეჩუენა მე მზეი ბრწყინვალეი ქრისტე ღმერთი სუენი" [აბულაძე 1963:158]. საყურადღებოა, რომ ისევე როგორც ფარნავაზის გამეფება, მირიანის მოქცევაც ნადირობის გზით ხორციელდება [კიკნაძე 1984].

ახალი რწმენის აღიარება წინამავალის ძალმოსილებაში დაეჭვების გზით უნდა მომხდარიყო. სავარაუდოდ, არც მირიანის მოქცევის თარიღია შემთხვევითი: "და იყო დღესა ერთსა ზაფხულის პირსა, თუესა ივლისსა ოცსა" (ჯელიშური რედაქციით: კამსა ზაფხულისსა თუესა ივლისსა კ') [აბულაძე 1963:134]. ივლისი - ღოამის ზოდიაქო მზის ყველაზე აქტიური ფაზაა. მემატიანე ამბობს, რომ მირიანს ნადირობისას მზე დაუბნელდა "შუა ხამხარ ოდენ" - ანუ ზუსტად შუა დღისას. მაშინ, როცა მზის ძლიერება უმაღლეს წერტილს უნდა აღწევდეს. მაშასადამე მზე დაბნელდა მაშინ, როცა მისი სიძლიერისათვის თითქოს ყველაზე ხელსაყრელი მომენტი იყო. ბუნებრივია, ეს მირიანის რწმენას ამ დღოების მიმართ კიდევ უფრო შეარყევდა.

გაქრისტიანებაამდე მირიანის სამეფო ძლიერების სიმბოლოს, რომ მზიური ნათება წარმოადგენდა, ეს "მოქცევაი ქართლისაი" ერთი ეპიზოდთან კარგად ჩანს: არმაზის დღესასწაულზე "გამოვიდა მეფე თუაღო-შეუდგამითა ხიდვითა". რა იყო ის "თუაღო-შეუდგამი" ბრწყინვალეობა, თუ არა სამეფო დიდების გამომხატველი მეფის ოქროთი დაფარული ტანისამოხი? ამ სიტყვების ავტორი თავად განმანათლებელი ნინოა. ასე რომ, ამ სიტყვებში რელიგიური მოწიწება არ უნდა იგულისხმებოდეს როგორც ცნობილია, სპარსეთის მეფეებს ოქროთი დაფარული სამოხი ეცვათ, რომელიც მათ სამეფო დიდებას გამოხატავდა. მსგავსი ტრადიცია, როგორც ჩანს, ქართლშიც არსებობდა ყოველ შემთხვევაში მირიანი ამ ტრადიციის მატარებელია.

ამგვარად, ქართველ მეფეთა მიერ თავიანთი სპარსული წარმომავლობის მტკიცებებს (მიუხედავად იმისა რამდენად დადასტურდება ამ წარმომავლობის ისტორიული სინამდვილე) შიშხელთვანწილად სასახიანთა ხანის სპარსეთის სამეფო იდეოლოგიით უნდა ყოფილიყო ნაკარნახები როგორც ცნობილია, სასახიანთა მმართველობის დროს (III-VII სს.) სპარსეთში ჩამოყალიბდა შეხედულება, რომლის მიხედვით არავის აქონდა

უფლება შპრების (მეფეთ მეფის სამფლობელოში შემაჯავლი მსხვილი საგამგეო ოლქების) მმართველი ყოფილიყო, თუ არ იქნებოდა სასანიანთა სამეფო სახლის შვილი. შესაბამისად, ქართულ წყაროებში დადასტურებული მეფეთა სასანური წარმოშავლობის იდეაც სწორედ ქართლში სპარსეთის ბატონობის ხანაში იქნებოდა აქტუალური.

მირიანის მეფობის საკრალიზაცია ქრისტიანული რელიგიის კონტექსტში გააზრებულია როგორც ერთგვარი დიალოგი ფარნავაზის მეფობის საკრალიზაციის მითთან. მზის დაბნელების ეპიზოდი "წმ. ნინოს ცხოვრებაში" სპეციფიკური ანუ მითოლოგიური ერთ გვეუბნება, რომ ის "მზე", რომელმაც ფარნავაზს მეფობის უფლება მიანიჭა, დაბნელდა ანუ მოკვდა. ახალი მზე, რომელიც მირიანმა "ნინოს ღმერთის" ხსენების შემდეგ იხილა, უკვე ქრისტიანული ნათლის სიმბოლოა.

ამგვარად, მირიანის მოქცევა და ქვეყნის ხელახალი საკრალიზაცია მეფობის კონცეპტის ჩამოყალიბების და იდეოლოგიური პოსტულატების ფორმირების გზით ხორციელდება. თუ, ერთი მხრივ, ეს სასანიან მეფეთა ნათესაობის მტკიცებით ხერხდება, მეორეს მხრივ, ადგილობრივ დინასტიასთან – ფარნავაზიანებთან კულტურული მემკვიდრეობითობის აქტუალიზებით და კულტურული დიალოგის გაბმით გამოიხატება.